

a könyvben, amelynek mutatói segítik a különböző érdeklődésű olvasók gyors eligazodását. Lebilincselő összegzése a szerző eddigi – frazeográfiai alapokon nyugvó – frazeológiai vizsgálódásainak, de nem folytatatom, hisz *a jó bornak nem kell cégér*.

Hivatkozott irodalom

- BÁRDOSI VILMOS 2017. *Du phrasème au dictionnaire. Études de phraséographie franco-hongroise*. Eötvös Kiadó, Budapest.
- FORGÁCS TAMÁS 2003a. *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemlélítve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- FORGÁCS TAMÁS 2003b. Lexikalizálódási és grammatikalizálódási folyamatok frazeológiai egységekben. *Magyar Nyelv* 99: 259–273, 412–427.
- FORGÁCS TAMÁS 2005. „Állati” szólások és közmondások. *A felfuvalkodott békától a szomszéd tehenéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FORGÁCS TAMÁS 2007. *Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutatás alapjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- FORGÁCS TAMÁS 2008. Morfoszintaktikai változások a frazeologizálódási folyamat során. In: BÜKY LÁSZLÓ – FORGÁCS TAMÁS – SINKOVICS BALÁZS (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V*. SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 27–40.
- FORGÁCS TAMÁS 2013. *Magyar szólások és közmondások szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1962. *A szóhasadás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1995. *Magyar frazeológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HRISZTOVA-GOTTHARDT HRISZTALINA – T. LITOVKINA ANNA – BARTA PÉTER – VARGHA KATALIN 2018. *A közmondásferdítések ma: öt nyelv antiproverbiumainak nyelvészeti vizsgálata*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KÖVECSE ZOLTÁN 2002/2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex Kiadó, Budapest.
- SOMHEGYI GYULA 1988. Monofrazémák a magyarban I. Valódi monofrazémák. *Magyar Nyelvőr* 112: 357–368.
- SOMHEGYI GYULA 1992. Monofrazémák a magyarban II. Ál monofrazémák. *Magyar Nyelvőr* 116: 437–448.

NEMESI ATTILA LÁSZLÓ
Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Gazdag Vilmos, Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban

Termini Egyesület, Törökbálint, 2021. 228 lap

A magyar–szláv nyelvi kapcsolatok kutatása hosszú múltra tekint vissza. E vizsgálatokhoz különösen gazdag és sokrétű anyag lelhető fel azon a helyen, ahol magyarok és valamely szláv nyelv beszélői egymás mellett élnek. Az északkeleti régióban viszonylag korán kezdetét veszi az ukrán nyelvjárások magyar elemeinek vizsgálata. CSOPEY LÁSZLÓ 1881-ben publikálta *Magyar szók a rutén nyelvben* című tanulmányát. Utóbb BONKÁLÓ SÁNDOR, BALECZKY EMIL, JOSZIP DZENDZELIVSZKIJ, MOKÁNY SÁNDOR, LIZANEC PÉTER,

BÁRÁNYNÉ KOMÁRI ERZSÉBET stb. foglalkozott e témával. A helyi magyar nyelvjárások szláv elemeinek rendszeres vizsgálata csak azt követően kezdődött el igazán, amikor az ungvári magyar tanszék kutatási programjába felvette e témakört. A tanszék oktatói közül KÓTYUK ISTVÁN az ungvári járási falvakban, FODÓ SÁNDOR főképp a máramarosi Visk környékén gyűjtött nyelvjárási anyagot.

A Beregszászi járást a kutatások mind ez ideig kevésbé érintették. Hiánypótló munkába fogott tehát GAZDAG VILMOS, amikor a helyi magyar nyelvjárások szláv elemeinek vizsgálatát tűzte ki célul. A szerző gyermekkorától a beregi Zápszonyban él, a kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetét és szokásait így nemcsak a kutató szemével, hanem a helyi magyar közösség tagjaként is jól ismeri.

A könyv bevezető fejezetei a kutatás tárgyával, az idegen szó, kölcsönszó és jövevényszó kategóriák elkülönítésének problematikájával, a kölcsönszavak típusaival és használatuk megítélésével foglalkoznak (11–25). A témakör főbb elméleti kérdéseinek tárgyalása után a szerző rövid áttekintést ad a témához kapcsolódó tudománytörténeti kérdésekről, a magyarországi szlavisztika kutatástörténetéről. Külön is szól FRANZ MIKLOSICH, ASBÓTH OSZKÁR, MELICH JÁNOS, KNIEZSA ISTVÁN, HADROVICS LÁSZLÓ és KISS LAJOS munkásságáról (26–47).

A következő fejezetek a kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetét, a kétnyelvűség általános kérdéseit, az átvételek csoportosítását és a kárpátaljai magyar nyelvjárásokat tárgyalják (48–61). A kutatás alapját a szerző által gyűjtött nyelvi anyag képezi. Ebből készült el az értelmező-etimológiai szótári adatbázis. A nyelvi adatok forrását és az élőnyelvi gyűjtések módszerét ismertető fejezetekből megtudjuk (62–75), hogy a szerző 150 irányított beszélgetést (kb. 86 órányi hangfelvételt) elemzett. GAZDAG VILMOS a felvételeket 35 beregi településen készítette. Az adatközlők kiválasztása során a társadalmi rétegződésre is figyelemmel volt. Emellett ún. résztvevő megfigyeléses adatokat is gyűjtött. Dicséretet érdemel, hogy e módszerrel nemcsak szavakat, hanem mondatokat is sikerült rögzítenie. Ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz: „összesen közel 150 kölcsönszó használatát igazoló példamondatot sikerült feljegyezniem” (73). A szerző a terepmunka és a résztvevő megfigyelés révén feljegyzett adatai mellett a helyi sajtó, a szépirodalom és az internetes kommunikáció nyelvhasználatát is vizsgálja. A világhálón közzétett (online) kérdőívvel végzett kutatása ugyancsak tanulságos.

GAZDAG VILMOS az ellenőrzés során kérdőívet használt. Három korcsoportot vizsgálva összesen 342 adatközlőt kérdezett meg. A kérdőív összeállításában segítségére voltak korábbi gyűjtéseinek eredményei. „A kutatás során használt kérdőív összeállításánál arra törekedtem, hogy abban a kárpátaljai magyar nyelvjárások minden nyelvhasználati színteréhez kapcsolódó kölcsönszavak helyet kapjanak. A válaszadóknak többféle kérdéstípust kellett megválaszolniuk: fogalommeghatározásokon és képezonosításokon át, a felsorolt kölcsönszavak jelentésének a megadásáig. Ezenkívül a válaszadók lehetőséget kaptak arra is, hogy feltüntessék a kérdőívben nem szereplő, de általuk ismert és használt kölcsönszavakat, valamint a kelet-ukrajnai háborús konfliktushoz kapcsolódóan meghonosodott szláv neologizmusokat és újonnan előtérbe kerülő kölcsönszavakat is” (75).

A szótári adatbázis (78–142) szócikkei tájékoztatnak az átvétel típusáról, szófajáról, jelentéséről, a szláv nyelvi megfelelőőről és annak eredetéről, szótörténeti kérdéseiről. A szerző példamondatokat is közöl. Ezeket élőnyelvi kutatásai során gyűjtötte, vagy helyi szépirodalmi művekből, interjúkból, újságokból, illetve az egyik népszerű világhálós közös-

ségi oldalról jegyezte fel. Jelzi, ha az adatok más kárpátaljai adatbázisban is megtalálhatók (a Termini Kutatóintézet Ht-listájában, A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótárában, KÓTYUK ISTVÁN kandidátusi, MÁRKU ANITA PhD-értekezésében, valamint KRAJNIK ILDIKÓ szakdolgozatában). A speciális betűtípusok sajnos több esetben nem láthatók. Az adatbázis 581 átvételt és kölcsönszói származékot tartalmaz. Az adatok 493 szócikkben lettek feldolgozva.

A következő fejezetek az átvételek csoportosítási lehetőségeivel (143–150), valamint hangtani-alaktani meghonosodásával foglalkoznak (151–157). A szláv eredetű szavak egy részének kronológiai szempontú vizsgálata cseppet sem könnyű feladat, mivel hiányoznak a régebbi források, ami pedig rendelkezésre áll, az átvételek területiségét, gyakoriságát alig érinti. A II. világháborút követően a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban számos orosz és ukrán szó terjedt el. Az átvételek egy részéről nem lehet pontosan megállapítani, hogy az oroszból vagy az ukránból származik-e. Ennek oka, hogy mindkét nyelvben ugyanolyan alakban használatosak (pl. *dácsa* 1. 'nyaraló', 2. 'kerti lak, házikó' < ukr., or. *дача*; *sáski* 'dámajáték' < ukr., or. *шашики*; *tumbocska* 'éjjeliszekrény' < ukr., or. *тумбочка*). Fontos támpont lehet számunkra, ha tudjuk, mikor honosodott meg az adott szó a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. Az 1944 előtti átvételek a helyi ukrán nyelvjárásokból eredeztethetők, az 1944 és 1991 közöttiek egy jelentős része viszont már az oroszból származhat, mivel a kárpátaljai magyarok többsége a katonáskodása idején vagy a közeli városban lévő munkahelyen az oroszot tanulta meg: „a kárpátaljai magyar lakosság által használt keleti szláv kölcsönszavak túlnyomó többsége orosz eredetre vezethető vissza” (145). A szórványokban (például a máramarosi településeken) azonban azzal is számolnunk kell, hogy a környező ukrán nyelvjárások hatása erősebb lehetett. 1991 után az ukrán nyelv hatása mindenütt felerősödött, a fiatalabb nemzedék az iskolában ezt a nyelvet tanulja.

Az adatok között több olyan van, amely az átvételek régebbi rétegéhez tartozik. Ezek a környező ukrán nyelvjárásokból eredeztethetők, egy részük Kárpátalján túl is jellemző. Ilyenek például *murkó* 'sárgarépa' (l. MNyA. 58. térkép), és az *abora* ~ *zabora* 'széna vagy más takarmány tartására való alkotmány, mely négy faoszlopból s rajtuk le- s fölcúsúsztható tetőből áll' tájszavak (l. SzamSz. 1: 22; ÚMTsz. 1: 148), amelyek az északkeleti régió más nyelvjárásaiban is előfordulnak. A *púp* 'köldök' jelentése az Ipoly vidékétől az északkeleti területekig mindenütt előfordul (l. MNyA. 503. térkép; SzamSz. 2: 252), a szlovák és az ukrán nyelvjárásokból egyaránt terjedhetett, a beregi tájnyelvben természetesen ukrán eredetűnek tekinthető.

A gyűjtött adatok többsége 1944 után meghonosodott szlavizmusnak tekinthető (143). Az átvételek között számos olyan van, amely a latinból, franciából, németből, törökből stb. került az orosz és az ukrán nyelvbe (*analiz* 'vegyelemzés, vérvizsgálat' < ukr., or. *анализ* < lat. *analysis*; *baklászán* 'padlizsán' < ukr., or. *баклажан* < tör. *patlican*; *sifer* 'pala' < ukr., or. *ууфеп* < ném. *Schiefer*). S vannak olyanok is, amelyek az ukránban és az oroszban ószláv vagy ósszláv örökségnek tekinthetők. „A kutatás során begyűjtött 581 kölcsönszóból 302 olyan, amely a szláv nyelvekbe valamely idegen nyelvből került át. Szláv eredetűnek 223 lexikai elem minősül, s 56 olyan összetett szót adatoltam, melynek egyik tagja szláv, míg a másik valamilyen más nyelvi elem, vagyis hibrid kölcsönszó” – írja a szerző (143).

Vannak olyan tájnyelvi szavaink, amelyek többszöri átvétellel honosodtak meg a magyar nyelvterület különböző részein. Valószínűleg ezek közé tartoznak a *stelácsi* 'konyhában, kamrában lévő polcos állvány' különböző alakváltozatai is (vö. TESz. 3: 599). E soroknak az ungvári járási Szürtéből származó írója a *talácsi* változatot használja.

Elképzelhető, hogy a régebben meghonosodott változatok közé tartozik, alakilag is jobban beilleszkedett a magyar nyelvjárásokba, közvetlenül a németből kerülhetett át a magyar nyelvjárásokba, akárcsak CSÜRY BÁLINT *telázi* (SzamSz. 2: 305), és A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótárának *stelázi* (a példamondatban *tellázi*) adata (KárpSz. 2: 254). GAZDAG VILMOS a *szelázs* alakot a beregi nyelvjárásokban szláv közvetítéssel meghonosodott átvételnek tekinti (134). A *szelázs* esetében a hangalakot és a szláv nyelvi környezetet figyelembe véve már valóban elképzelhető a szláv közvetítés.

Többynyelvű környezetben történeti adatok híján persze az ilyen eseteket nem mindig könnyű tisztázni. A *brindza* 'juhtúró' szó esetében szintén felmerülhet a gyanú, hogy nem csak egy irányból terjedt el nyelvjárásainkban. Elsődlegesen természetesen román nyelvi hatással számolhatunk, az erdélyi magyar nyelvjárásokba innen került át. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára vándorszóként említi, eredetéről pedig azt írja, hogy a vlach pásztorszókéincs eleme, elterjesztői a vlach pásztorok voltak (TESz. 1: 370). GAZDAG VILMOS a szláv átvételek között említi, mivel a beregi nyelvjárások közvetlenül az ukrán nyelvjárásokkal érintkeznek, ezekben pedig vándorszóként szintén megvan a *brindza*. Egyébiránt CSÜRY nem említi a Szamosháti szótárban.

GAZDAG VILMOS gyűjtése az átvételek típusainak vizsgálatához is jól hasznosítható. Előfordul, hogy a szláv átvétel és a magyar köznyelvi lexéma között alaki különbség van (pl. *agronóm* 'agronómus', *diplom* 'diploma, oklevél'). A *pufajka* ~ *pufájka* az egész magyar nyelvterületen ismert, negatív jelentéstartalom társul hozzá, ez azonban a kárpátaljai magyarok körében kevésbé jellemző (125).

Az átvételek fogalomköri (tematikus) vizsgálata is tanulságos. Jól látható, hogy nagyon sok az olyan szó, amely a hivatalos ügyintézéshez (*anketa* 'kérdőív, úrlap', *ukáz* 'rendelet, parancs', *zájává* 'kérvény, folyamodvány'), az állami intézményrendszerhez (*kopera* 'szövetkezeti bolt, üzlet', *kolhoz* ~ *kolhosz* 'termelőszövetkezet, kollektív gazdaság', *rada* 'tanács (szervezet)', *rájkom* 'járási tanács', *buhálter* 'könyvelő', *szubotnyik* 'közös munkafelajánlás munkaszüneti napon', *szuvenyír* 'emléktárgykészítő üzem'), a műszaki-technikai eszközökhöz (*amartizátor* 'lengéscsillapító', *bak* ~ *bák* 'üzemanyag-tartály', *kapot* 'motorháztető', *pricep* ~ *pricept* 'pótkocsi'), vagy más olyan fogalomhoz kapcsolódik, amely a 20. században lett ismert.

A szótári részt négy melléklet követi. Az első az egyik népszerű közösségi portálról származó bejegyzéseket és hozzájuk kapcsolódó képeket közöl (182–196). A második mellékletben 25 térképlap található (197–221). A kérdőíves módszerrel gyűjtött adatok alapján elkészített térképlapok tájékoztatják az olvasót az átvételek alaki és lexikai változatairól, jelentéséről, előfordulásáról, valamint arról, hogy a gyűjtés során hányszor bukkant fel. Arra nem volt lehetőség, hogy a szerző mind a 220 térképet publikálja. A későbbiekben jó lenne az összes térképlapot egy önálló kötetben ismertetni. A 3. számú mellékletben az átvételek (táblázatban közölt) fogalomköri csoportosítása található (222–224), a negyedik melléklet pedig a kölcsönszavakat abc rendben foglalja össze.

GAZDAG VILMOS elemzése és adattára részletes és alapos ismertetést ad a beregi magyar nyelvjárások szlavizmusairól. Külön kiemelném az anyaggyűjtés sokoldalúságát és a széles körű tudománytörténeti tájékozottságot. Jó szívvel ajánlom a könyvet mindazok számára, akik érdeklődnek a kárpátaljai magyarok nyelvjárása és a nyelvi érintkezések kutatása iránt.

Hivatkozott irodalom

- KárpSz. = *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára* 1–2. Főszerk. LIZANEC PÉTER. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 2012.
- MNyA. = *A magyar nyelvjárások atlasza* 1–6. Szerk. DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.
- SzamSz. = CSÜRY BÁLINT, *Szamosháti szótár* 1–2. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1935–1936.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

TÓTH PÉTER
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

A Magyar Nyelvtudományi Társaság 2021. évet záró közgyűlése

A Magyar Nyelvtudományi Társaság 2022. április 13-án az ELTE BTK Kari Tanács-termében tartotta meg a 2021-es évet lezáró rendes közgyűlését.

1. Kiss Jenő elnök üdvözölte a megjelenteket, örömét fejezte ki, hogy a világvárvány lecsengése után a tagság ismét jelenléti formában találkozhat, majd felkérte Maticsák Sándor egyetemi tanárt, hogy tartsa meg A magyarországi finnugor nyelvtudomány az ezredforduló után című előadását.¹

2. Az előadás elhangzása után Juhász Dezső főtitkár terjesztette elő jelentését a Társaság 2021. évi tevékenységéről.

Tisztelt Közgyűlés! Társaságunk tavalyi tevékenységét is alapjaiban befolyásolta a második éve tartó világvárvány: számos tervezett rendezvényünket vagy nem, vagy csak online formában tudtuk megtartani.

A tavaszra tervezett választmányi ülést online, íméles körlevelek formájában bonyolítottuk. Ennek tárgya az ugyancsak online formájú, 2020-ról szóló évszázad közgyűlés előkészítése volt. A választmány tagjai április elején megkapták és véleményezték a főtitkári beszámolót, valamint a Társaság gazdasági és közhasznúsági helyzetét összegző számvizsgálói bizottsági jelentést.

A 2020-as évet lezáró közgyűlést is online tartottuk meg. Az elfogadott számvizsgálói bizottsági jelentést, valamint a kiegészített főtitkári jelentést a tagság tájékoztató ímel kíséretében megkapta, és egy elektronikus szavazólap kitöltésével április

¹ L. jelen számunk első tanulmányát.